

Tineke Looijenga

Runen

Peter Burger

Doordat oude en nieuwe nazi's er hun uniformen mee versier(d)en, kampen runen met een imago-probleem. Dat nu eveneens amateurwaarzeggers ze gebruiken, helpt maar weinig om het duistere waas rond dit oude Germaanse schrift te verjagen. Ook voor nuchtere taalkundigen en archeologen houden runen iets raadselachtigs. Een elementaire vraag is nog niet definitief beantwoord: wie krasten als eersten deze hoekige tekens in stenen en zwaarden? En waarom deden ze dat? De Groningse runologe Tineke Looijenga presenteert een nieuwe theorie over de herkomst van runen.

● **BOERSE VOORGANGER**

Volgens de gangbare theorie is het runenschrift ontstaan in Jutland. Daar zijn namelijk de oudste runeninscripties gevonden, uit de tweede en derde eeuw na Christus. Runen zijn echter ontegenzeggelijk geïnspireerd op het Romeinse alfabet of iets wat daarop lijkt. En daar zit het probleem, zegt Looijenga, die van Liverpool tot Boekarest musea afreisde om de runeninscripties uit de eerste eeuwen na Christus te bestuderen: "Ik zie niet hoe die overname in Dene-

marken heeft kunnen plaatsvinden, want daar waren geen Romeinse legerplaatsen. Ook zijn er geen Germanen uit Scandinavië naar het zuiden getrokken en daar met Romeinen in aanraking gekomen. De grens van het Romeinse Rijk is eeuwenlang de Rijn geweest."

Runen zijn op een andere manier ontstaan, denkt Looijenga. In tegenstelling tot de Scandinaviërs dienden Germanen uit het huidige Duitsland wel in de Romeinse legioenen. Leden van deze stammen hebben in de eerste eeuw na Christus in een castellum in Zuid-Duitsland of Noord-Italië het runenschrift ontwikkeld en het meegenomen naar het noorden. Een aanwijzing daarvoor is het alfabet dat vermoedelijk als voorbeeld heeft gediend: een Noord-Italisches schrift dat wat boerser aandoet dan het Romeinse.

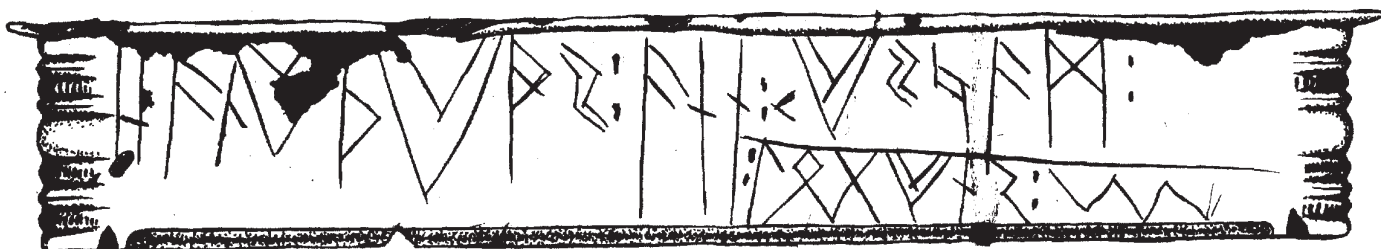
Het bezit van voorwerpen met runeninscripties verhoogde het prestige van de eigenaar.

● **ZWAARDSCHEDÉ**

Andere aanwijzingen voor haar theorie vindt Looijenga in enkele tot nog toe onverklaarde runeninscripties. Zo is in een Deens moeras een lanspunt gevonden uit de tweede eeuw, met de inscriptie *Vangio*. In dat gebied werd een Noord-Germaanse taal gesproken, waarin namen op -io vrouwelijk zijn. Als *Vangio* een mannen-naam is, wat meer voor de hand ligt, moet deze man een West-Germaan geweest zijn uit het tegenwoordige Duitsland.

Toen Looijenga nog eens goed naar een kaart met Germaanse stammen keek, ging haar een lichtje op: in de buurt van het hedendaagse Frankfurt woonden de *Vangionen*. Looijenga: "Daar moet die wapensmid vandaan zijn gekomen. Het is heel normaal dat je je noemt naar de streek waar je vandaan komt, denk maar aan namen als *Engelsman* en *De Brabander*." Zo vond Looijenga meer voorbeelden die in de richting wezen van Germaanse stammen uit de buurt van de Nederrijn.

In april 1996, toen Looijenga al bezig was met de afronding van haar onderzoek, werd bij Tiel een laatste aanwijzing voor haar theorie opgegraven: het met runen versierde zil-

Zilveren zwaardschede-beslag met runen, in april 1996 gevonden in de Betuwe. Tekening: D. Jansen, Wychen

verbeslag van een zwaardschede, met de naam van de eigenaar en de aanprijzing "dit schitterend Gallisch zwaard". De schede dateert uit de vierde of vijfde eeuw, toen de Betuwe een grensgebied was waar Romeinen en Germanen elkaar ontmoetten. Zo ver naar het zuiden waren runen uit die periode nog niet aangetroffen. Looijenga: "Ze moeten maar snel die Betuwelijn aanleggen. Ik hoop van harte dat ze dan nog wat vinden."

● STATUSSYMBOOL

Behalve met de herkomst van runen hield Looijenga zich bezig met hun functie. Waarom deden de Germanen zo weinig met hun eigen runen-

alfabet? Afgezien van de verhalen op Zweedse en Deense runenstenen beperken de inscripties zich tot korte mededelingen op kammen, wapens en andere gebruiksvoorwerpen. Typend zijn de runen die in een miniatuurzwaardje uit Friesland zijn gekerfd: "Voor Ed, van Boda" (of: "Voor Ed, de bode" – in de runologie is weinig zeker).

Looijenga: "De Germanen hadden nauwelijks een schrift nodig. Alles werd verteld, ze hadden kennelijk weinig behoefte aan oorkonden om wetten en rechten vast te leggen zoals in Engeland. Dat komt later, als er zich kleine koninkrijkes ontwikkelden. Maar de wetten uit die tijd

zijn opgeschreven in het Romeinse alfabet."

In een nog grotendeels ongeletterde maatschappij verhoogde het bezit van voorwerpen met runeninscripties het prestige van de eigenaar, dat was volgens Looijenga de voornaamste functie. Opschriften in runen waren dus meer een statussymbool dan een communicatiemiddel – de draagbare telefoon van de gearriveerde Germaan. <

Tineke Looijenga, *Runes around the North Sea and on the continent AD 150-700.*

Texts and contexts. Verschijnt dit voorjaar bij uitgeverij Styx, Groningen.

woordenboek van de

poëzie

Zorgbreedte

Guus Middag

Het weinig leergierige, snel afgeleide kind dat in de klas niet goed mee kan komen: dat is een type leerling dat veel onderwijzers wel zullen kennen. De dichter Ed Leeflang, die beroepshalve heel wat uren voor de klas heeft doorgebracht, geeft in zijn bundel *Op Pennewips plek* (1982) een portret van zo'n onrustige schuifelaar. Een naam krijgt het kind niet, en ook geen leeftijd, en het is onzeker of het hier om een jongen of een meisje gaat. Het blijft het hele gedicht door een 'het', met een zeker humoristisch gevolg. "Het zit met boterhanden aan mijn boeken" en "het zoekt de vloer af met zijn voeten", als was het een vreemd wezen of een onbekend voorwerp zonder gebruiksaanwijzing. Het begrijpt er allemaal weinig van, maar toch mag de onderwijzer het zelfvertrouwen van het kind niet fnuiken; hij moet zijn best doen het te laten geloven "dat zijn onbegrip iets kostbaars is / waarop de wereld vlast." En als dat

niet lukt, dan moet hij zijn hand blijven vasthouden, want "als het vereenzaamt, ligt bij mij de schuld."

Het klinkt als een klacht over de onmogelijke eisen die aan de leerkracht worden gesteld – en dat wil het geloof ik ook wel zijn. Het gedicht eindigt met een strofe waarin Leeflang zich vooral lijkt te richten tot het departement van onderwijs te Den Haag, thans Zoetermeer:

Ministers hebben mijn zorgbreedte
doordacht
en telkens verder uitgemeten.
Zij scheppen en bevelen mijn
veelzijdigheid
en slaan mij tot geleerde en
gebedsgenezer,
zijn zelf in nevelen gehuld.

Zorgbreedte leek mij destijds een mooi woord van eigen vinding, met de juiste ambtenarenjargontoon, maar intussen het probleem van de onderwijzer goed samenvattend: hij maakt zich zorgen om zijn leerlingen, en hij moet zich voortdurend breed maken om al zijn kinderen, ook de buitenbeentjes, de aandacht te geven die zij verdienen.

In mijn recensie van *Op Pennewips plek* vermeldde ik *zorgbreedte* als een voorbeeld van een treffend neologis-

me. De dag erna kreeg ik meteen een brief van een onderwijzer, met als bijlage een departementaal schrijven over de Adviesgroep Zorgbreedte. Het woord bleek dus al te bestaan, al wilde mij (net als de briefschrijver trouwens) uit de meegezonden stukken niet helemaal duidelijk worden wat de Adviesgroep er zelf onder verstond. Inmiddels is het ook in Van Dale opgenomen, met een wel heel ruime betekenisomschrijving: *zorgbreedte* is "de omvang van de overheidszorg voor een bep. onderdeel van de samenleving, b.v. de gezondheidszorg". Daarmee kan een ambtenaar of politicus nog alle kanten op – en dat is vast ook de bedoeling.

Leeflang zal bij het woord *zorgbreedte* zo zijn eigen cynische gedachten hebben gehad. En het nadrukkelijke gebruik van *het* voor een van zijn leerlingen krijgt nu ook een wat andere, meer polemische betekenis. Hoe meer er bij de uitwerking van de inrichtingsvoorwaarden gelet wordt op een in principe maximale zorgbreedte voor groeperingsvormen en werkvormen, hoe groter meteen ook het gevaar van een toenemende ontzorging binnen het kader van de bestaande situatie, zo lijkt Leeflang hier te willen zeggen. Met alle verhetting van de lieve kinderen van dien. <